

Ганна Глущук-Олея

(Херсон)

МІСЦЕ КАТЕГОРІЇ ЗАПЕРЕЧЕННЯ У ФІЛОСОФІЇ, ЛОГІЦІ ТА ІСПАНІСТИЦІ

Статтю присвячено визначенню місця категорії заперечення у різних галузях людського знання – філософії, логіці та вітчизняній іспаністиці.

Ключові слова: *заперечення, філософська, логічна, лінгвістична, граматична категорія.*

The article is devoted to define the location of the category of denial in different industries of human knowledge – philosophy, logic and home ispanistici.

Key words: *denial, philosophical, logical, linguistic, grammatical category.*

Заперечення – одна з найважливіших мовних категорій, яка слугує для опису дійсності, відіграє величезне значення у процесі спілкування, є однією з основних розумових операцій. Категорія заперечення здавна привертає увагу науковців різних галузей знань – філософії, логіки, психології, лінгвістики.

Саме тому **актуальність** дослідження обраної теми пов'язана з загальною спрямованістю сучасного мовознавства на вивчення мовних одиниць різного лінгвістичного статусу, пов'язаних однією функцією вираження заперечного значення, насамперед у сучасній іспаністиці.

Метою цієї наукової розвідки є визначення місця універсальної багатоаспектної категорії заперечення у різних галузях людського знання.

Предметом є категорія заперечення у філософії, логіці та іспаністиці.

Існує багато концепцій стосовно сутності заперечення. У філософії заперечення розглядається як категорія, що виражає певний тип відношень між двома послідовними стадіями, станами об'єкта, що розвивається; як момент розвитку в природі, суспільстві, пізнанні [1, с. 27]. При цьому об'єкт, що розвивається, одночасно і стає якісно іншим, і, у певному сенсі, залишається таким самим [19, с. 471]. Гегелівське “заперечення заперечень” виступає як знаряддя для створення ідеалістичних конструкцій [5, с. 45; 8, с. 432–433]. Увесь процес розвитку зводиться у Гегеля під “тріади” (тезис, антитезис, синтез). Тезис заперечується антитезисом, який, у свою чергу, заперечується синтезом. Заперечення заперечень при цьому розглядається як обов'язковий багатоповторюваний момент у будь-якому процесі, де відбувається зміна фаз, періодів, етапів зміни якогось об'єкта [4, с. 37–50]. У діалектиці Гегеля заперечення характеризується як друга стадія розвитку об'єкта по висхідній лінії [12, с. 864].

Заперечення властиве розвитку пізнання і науки. Кожна нова досконаліша наукова теорія долає менш досконалу. Заперечення є певним привнесенням у явище або предмет ззовні, є результатом його власного внутрішнього розвитку. Оскільки самі по собі предмети та явища є суперечливими, вони розвиваються на основі внутрішніх протиріч та створюють умови для власного знищення задля переходу в нову, вищу якість. Таким чином, заперечення є результатом саморозвитку, самовдосконалення, саморуху предметів та явищ [18, с. 180].

На відміну від метафізичного заперечення, яке підкреслює протилежність рис попереднього та наступного етапів змін, а також стверджує факт заміщення одного іншим, діалектичне заперечення передбачає зв'язок та перехід від одного етапу до іншого зі збереженням всього кращого, що було. Так утворюється постійно розширююча спіраль розвитку дійсності, що безперервно знаходить суперечність, заперечуючи цим себе, потім

заперечує і це заперечення, вирішуючи тим самим знайдене протиріччя, і набуває на кожній стадії все більш ускладнений і прогресивний зміст [18, с. 183].

У логіці заперечення займає суттєве положення як одна з найважливіших логічних операцій, що протиставляє істинному судженню неістинне, хибному – нехибне, вказує на невідповідність предиката суб'єкту або створює додаток до певного класу [6, с. 76; 9, с. 56]. Іншими словами, це оператор, який будує із певного ствердження інше, яке є вірним тоді, коли ствердження хибне, і, навпаки, є хибним, якщо ствердження істинне. Логічне заперечення обмежується переважно описом істинності функції логічних висловлювань. Також у логіці під запереченням розуміють еквівалент звороту “невірно, що...” або просто частки “не” та операція, що формалізує логічні властивості цих слів [2, с. 861]. Визначення заперечення як логічної категорії пов'язано з класифікацією суджень. У формальній логіці заперечення і ствердження є фундаментальними категоріями, що являють собою полярні протилежні взаємовиключаючі судження. Заперечення розуміється як суто мисленнєва категорія, що не має відношення до предметів об'єктивної дійсності та в пізнавальному плані не представляє великої цінності [15, с. 5]. Це пояснюється тим, що предмет у своєму якісному визначенні існує або ні; має якусь певну ознаку або не має. Відсутність певної ознаки предмета, тобто його небуття, є дійсною ознакою, що має об'єктивну значущість, і це відбивається в заперечному судженні. Заперечення у дійсності відповідає відношенню небуття, неіснування, відсутності чогось. У теоретичному відношенні, заперечення є ствердженням неіснування. У заперечному судженні заперечення може спрямовуватися на весь його зміст або на зв'язок суб'єкта і предиката [17, с. 326–327]. А з іншого боку, заперечення – “зняття”, що веде до нового підйому на більш високий рівень розвитку [10, с. 423]. Логічне заперечення може нести інформацію про ставлення суб'єкта до вже здійсненого судження чи ствердження. У такому разі заперечне судження виступає формою вираження знання про хибність попередньої думки.

Людська думка приречена виражатися в мові у вигляді стверджувального або заперечного речення [11, с. 138]. Тобто, будь-яке явище, ознака, характеристика можуть бути представлені як стверджувальні чи заперечні [16, с. 402]. За О. М. Пешковським, сутність категорії заперечення полягає в тому, що вона має колосальне психологічне й логічне значення (оскільки ствердження і заперечення взаємно зумовлюють одне одного, а де нема ствердження, там немає й істини, там немає й людської думки), із синтаксичної точки зору зводиться до того, що зв'язок між тими чи іншими двома протиставленнями за допомогою цієї категорії усвідомлюється негативно, тобто усвідомлюється, що якийсь зв'язок, виражений певними формами слова та словосполученнями, реально не існує [13, с. 387]. До того ж, заперечення можна розглядати як суб'єктивну точку зору про об'єктивний світ. В. Н. Бондаренко стверджує, що ані в світі, ані в досвіді немає нічого негативного, у тому чисті негативних фактів [3, с. 46]. І оскільки це є логічним судженням про диференціацію, відсутність, небуття тощо реальних предметів та явищ, цю категорію розглядають як об'єктивно-суб'єктивну [11, с. 138].

Огляд логіко-філософської літератури підтверджує, що на питання про сутність заперечення немає загальноприйнятої відповіді, єдине, що узагальнює погляди науковців – це визнання ролі заперечення у переході певного поняття або явища у свою протилежність. Але філософи трактують його як розвиток, рух від нижчих форм до вищих, а логіки, у свою чергу, зводять заперечення до відкидання хибного невірного судження та протиставлення йому істинного.

Зв'язок мовної категорії заперечення з філософськими та логічними категоріями слугує теоретичною основою, підґрунтям для її дослідження у лінгвістиці. У мовознавчій літературі відмічається, що основним змістом мовного заперечення є логічне заперечення, хоча вони не є адекватними повністю. За О. І. Шендельсом, вживання заперечних засобів у реченні може мати інші цілі, ніж вираження заперечного, негативного судження [20, с. 125–127]. Іншими словами, не кожне речення із запереченням відповідає негативному

судженню. Воно може відповідати позитивному судженню та слугувати засобом вираження не судження, а заборони, непрямого запитання тощо [3, с. 78]. Ще одним моментом, що відрізняє граматичне заперечення від логічного, є той факт, що заперечення в мові має градацію, тобто, засобів формальної логіки недостатньо для реалізації існуючого в мисленні різного за силою заперечення, починаючи від простої, помітної незгоди з поглядами іншої людини до категоричного заперечення [6, с. 153].

Дослідження категорії заперечення на матеріалі іспанської мови у вітчизняній іспаністиці, як зауважує М. В. Зеліков [7, с. 27], пов'язують із проведенням I Всесоюзної конференції іспаністів у Ленінграді у 1970 р., коли виступила К. В. Ламіна з доповіддю на тему “Лексичне значення іспанських заперечних займенників та прислівників і граматичний контекст”. Дослідниця торкнулася деяких питань функціонування заперечних займенників та прислівників у сферах експліцитного та імпліцитного заперечення. Той же М. В. Зеліков згадує праці Е. І. Левінтової, яка висвітлила питання загальної та власної неогоці з точки зору актуального членування речення (1970 р.), та С. А. Ференць, наукова праця якої присвячена граматичній категорії заперечення в сучасній іспанській мові (1972 р.).

Серед сучасних українських іспаністів варто згадати дослідження Ю. Г. Підпригори (2001 р.), яка встановила вплив універсальної категорії заперечення на закономірності функціонування системи дієслівних перифраз сучасної іспанської мови як цілісної структури шляхом розкриття функціональних характеристик заперечення в цій системі [14]. Таким чином, можна зробити **висновок**, що вивчення універсальної категорії заперечення в іспаністиці має безсумнівну актуальність, а **перспективною** подальшої наукової розвідки є дослідження її реалізації в іспанській мові.

ЛІТЕРАТУРА

1. Большая Советская энциклопедия [под. ред. А. М. Прохорова]. – М : Советская энциклопедия, Т. 22, 1975. – С. 27.
2. Большой энциклопедический словарь [2-е узд., перераб. и доп.]. – М : Большая Российская энциклопедия, 1997. – 1456 с.
3. Бондаренко Н. В. Отрицание как логико-грамматическая категория. – М : Наука, 1983. – 212 с.
4. Бродский И. Н. О природе отрицательного суждения // Вопросы логики / Уч. зап. ЛГУ. № 263. Вып. 14. – Л : Изд-во ЛГУ, 1959. – С. 37–50.
5. Гайденок П. П. Диалектика Гегеля. Всемогущество отрицания // История новейшей европейской философии в связи с наукой. – М : ЛИБРОКОМ, 2009. – 376 с.
6. Гетманова А. Д. Отрицание в системах формальной логики. – М : Высшая школа, 1972. – 172 с.
7. Зеліков М. В. Синтаксис іспанського мови: Особливості структури пропозицій за характеру комунікативної установки і цілі висловлювання. – Спб : КАРО, 2005. – 205 с.
8. Краткий философский словарь [ред. М. Розенталь и П. Юдин]. – М. : Государственное издательство политической литературы, 1954. – С. 432–433.
9. Кондаков Н. И. Логический словарь. – М : Наука, 1971. – 656 с.
10. Кондаков Н.И. Логический словарь – справочник. – М: Наука, 1975. – 717с.
11. Мурашова О. В. Отрицание в детской речи // Семантические категории в детской речи / О.В. Мурашова, В. А. Семушина. – Спб : НЕСТОР–ИСТОРИЯ, 2007. – 138–160.
12. Новый энциклопедический словарь. – М : Большая Российская энциклопедия, 2001. – 1456 с.
13. Пешковский А. М. Русский синтаксис в научном освещении. – М : Минпроф СССР, 1956. – 512 с.
14. Підпригора Ю. Г. Функціональні характеристики заперечення в системі дієслівних перифраз сучасної іспанської мови : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.05 “Романські мови” / Ю. Г. Підпригора. – К., 2001. – 19 с.

15. Прокофьева О.А. Функционально-семантические особенности категории отрицания в современном английском языке : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 – германские языки / О. А. Прокофьева. Пятигорск, 2002. – 20 с.
16. Русская грамматика [гл. ред. Н. Ю. Шведова]. Т. 2: Синтаксис. – М.: Наука, 1980. – 709 с.
17. Философский энциклопедический словарь. – М: ИНФРА-М, 2001. – 576 с.
18. Философский энциклопедический словарь [ред. Е. Ф. Губский]. – М : ИНФРА-М, 1999. – 354 с.
19. Философский энциклопедический словарь [гл. ред. Л. Ф. Ильичев]. – М: Советская энциклопедия, 1983. – С. 471.
20. Шендельс Е. И. Отрицание как лингвистическое понятие / Ученые записки МГПИИЯ им. М. Тореца. – М., 1959, Т. 19. – С. 125–142.